

Stanisław Dubisz

(Towarzystwo Kultury Języka, Warszawa,
e-mail: stdubisz@gmail.com)

ORCID: 0000 0002-4784-5399

PERIODYZACJA NAJNOWSZYCH DZIEJÓW POLSZCZYZNY (1939–2019)

1

Periodyzacja to podział na epoki, doby, okresy, fazy, a więc jest to pewna operacja intelektualna dokonywana w odniesieniu do długiego odcinka czasu, w którym dają się wyodrębnić *periody* ze względu na konstytutywność i/lub powtarzalność określonych czynników, umożliwiających tę operację. Periodyzacja jest więc czynnością (i rezultatem tej czynności) z zakresu diachronistyki, wymagającą wiedzy faktograficznej (materiałowej) i metodologicznej (teoretycznej), nic też dziwnego, że w dziedzinie humanistyki tego typu postępowanie badawcze występuje przede wszystkim w pracach o charakterze syntetyzującym, nie zaś w ujęciach analitycznych, i jest – na ogół – uwieńczeniem tego postępowania bądź wynikiem wieloletnich studiów i analiz cząstkowych. Tak jest również w językoznawstwie.

Propozycje periodyzacji dziejów języka polskiego występują we wszystkich syntetycznych opracowaniach historii języka polskiego od momentu kształtowania się jej jako odrębnej dyscypliny językoznawczej, tj. od ostatniego dwudziestolecia XIX w. W układzie chronologicznym należy wymienić tu następujące publikacje:

- Antoni Kalina, 1883, *Historia języka polskiego. Formy gramatyczne języka polskiego do końca XVIII wieku*;
- Aleksander Brückner, 1906, *Dzieje języka polskiego*;
- Jan Niecisław Baudouin de Courtenay, 1922, *Zarys historii języka polskiego*;
- Stanisław Słoński, 1934, *Historia języka polskiego w zarysie*;
- Tadeusz Lehr-Splawiński, 1947, *Język polski. Pochodzenie, powstanie, rozwój*;
- Zenon Klemensiewicz, 1956–1961–1974, *Historia języka polskiego*;
- Stanisław Urbańczyk, 1963, *Periodyzacja dziejów polskiego języka literackiego*;
- Stanisław Borawski, 1995, *Tradycja i perspektywy. Przeszłość i przyszłość nauki o dziejach języka polskiego*;

- Stanisław Dubisz, 2002, *Język – Historia – Kultura (wykłady, studia, analizy)*, t. I; 2018, ***Najnowsze dzieje języka polskiego a współczesna polszczyzna – problem terminologiczny i/ czy metodologiczny***.¹

W sumie wymienione wyżej publikacje odzwierciedlają trzy etapy rozwoju historii języka polskiego jako dyscypliny językoznawczej, tożsame z nimi trzy etapy badań dziejów polszczyzny oraz trzy fazy kształtowania się metodologii tychże badań. Etapy te można określić jako: 1. młodogramatyczny (ujęcia A. Kaliny, A. Brücknera, J. Baudouina de Courtenay, S. Słońskiego i T. Lehra-Splawińskiego); 2. strukturalistyczno-socjologizujący (koncepcje Z. Klemensiewicza i S. Urbańczyka); 3. socjolingwistyczno-komunikacyjny (propozycje S. Borawskiego i S. Dubisza).²

2

Przeprowadzona analiza i porównanie dotychczasowych periodyzacji dziejów języka polskiego pozwala na zestawienie propozycji sumarycznej, uwzględniającej również okres najnowszych dziejów polszczyzny. Przedstawia się ona następująco:³

- 1) Doba staropolska (X–XV wiek).
 - 1.1) Okres 1. – X–XIII wiek.
 - 1.2) Okres 2. – XIV–XV wiek.
- 2) Doba średniopolska (XVI–XVIII wiek).
 - 2.1) Okres 3. – XVI wiek – pierwsza połowa XVII wieku.
 - 2.2) Okres 4. – druga połowa XVII wieku–XVIII wiek.
- 3) Doba nowopolska (XIX wiek – do 1939 r.).
 - 3.1) Okres 5. – pierwsza połowa XIX wieku (do 1863 r.).
 - 3.2) Okres 6. – druga połowa XIX wieku – przełom XIX i XX wieku (1864–1918).
 - 3.3) Okres 7. – dwudziestolecie międzywojenne (1918–1939).
- 4) Doba najnowszych dziejów polszczyzny (od 1939 roku).
 - 4.1) Okres 8. – druga wojna światowa i okupacja (1939–1945).

¹ Pełne dane bibliograficzne są zamieszczone w **Bibliografii**.

² Zob. S. Dubisz, 2010, *Historia języka polskiego – „wczoraj, dziś, jutro”*, „LingVaria” V, nr 2, s. 45–51.

³ Por. tu: S. Dubisz, 2006, *Problem periodyzacji dziejów języka polskiego* [w:] H. Karaś (red.), *Czynić słowami. Studia ofiarowane Krystynie Długosz-Kurczabowej*, Warszawa, s. 134–140; tenże, 2016, *Językoznawcze studia polonistyczne (pisma wybrane, uzupełnione, zmienione)*, t. IV: *Historia języka polskiego*, Warszawa, s. 42–44; tenże, 2018, ***Najnowsze dzieje języka polskiego a współczesna polszczyzna – problem terminologiczny i/ czy metodologiczny*** [w:] B. Pędzich, M. Wanat-Mištura, D. Zdunkiewicz-Jedynak (red.), *Tyle się we mnie słów zebralo. Szkice o języku i tekstach*, Warszawa, s. 149–158; tenże, *Periodyzacja rozwoju polszczyzny, a w szczególności jej dziejów najnowszych (1939–2019)*, Białystok 2019.

4.2) Okres 9. – lata 1945–1990 (fazy: 1945–1960, 1960–1980, 1980–1990).

4.3) Okres 10. – po 1990 roku – współczesna polszczyzna.

Przedstawiony schemat periodyzacyjny opiera się na wszystkich kryteriach dotąd stosowanych w tego typu klasyfikacjach; uwzględnia zatem kryterium filologiczne i historycznojęzykowe, kryterium wewnętrznego i zewnętrznego rozwoju języka, kryterium ewolucji dyskursu publicznego i historycznokulturowe, wreszcie kryterium socjologiczno-socjolingwistyczne i kryterium zmian wspólnoty komunikacyjnej. W odniesieniu do chronologizacji ta propozycja periodyzacyjna bierze pod uwagę rozstrzygnięcia A. Brücknera, S. Słońskiego, T. Lehra-Splawińskiego, Z. Klemensiewicza, S. Urbańczyka, S. Borawskiego, I. Bajerowej. Oczywiście, w wielu wypadkach dokonano wyboru spośród propozycji nawzajem się wykluczających, wynikających z różnego stanu wiedzy i z odmiennych metodologii. Moim zdaniem ostateczny wynik tych wyborów jest racjonalny i daje dobry obraz dziejów języka polskiego.

Rzecz, która wymaga osobnego komentarza jest periodyzacja doby najnowszych dziejów polszczyzny na okresy i etapy. Chodzi tu zarówno o cezury chronologiczne, jak i kryteria jakościowe, które są podstawą owych cezur. W tym wypadku zasady te również zostały wypracowane w kilku moich wcześniejszych artykułach, wzięto także pod uwagę propozycję I. Bajerowej.⁴

W wypadku takiego postępowania badawczego jak periodyzacja należy wziąć pod uwagę następujące płaszczyzny zjawisk i procesów:

- 1) rejestr jakościowych zmian wewnętrznójęzykowych;
- 2) hierarchię wewnętrznójęzykowych tendencji rozwoju systemu polszczyzny;⁵
- 3) układ tendencji socjolingwistycznych;
- 4) kontekst oraz wpływ procesów (zjawisk) zewnętrznójęzykowych i pozajęzykowych.

⁴ Zob. S. Dubisz, 1995, *Rozwój współczesnej polszczyzny*, „Przegląd Humanistyczny” nr 5, s. 69–88; tenże, 2013, *Rozwój słownictwa polszczyzny ogólnej w jej najnowszych dziejach* [w:] A. Dunin-Dudkowska, A. Małycka (red.), *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska. Procesy. Tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Mazurowi*, Lublin, s. 109–130; tenże, 2018, *Sytuacja języka polskiego w minionym stuleciu (1918–2018)*, „Poradnik Językowy” z. 8, s. 7–25; I. Bajerowa, 2003, *Zarys historii języka polskiego 1939–2000*, Warszawa; I. Bajerowa, U. Burzywoda, 1996, *Wprowadzenie* [w:] I. Bajerowa (red.), *Język polski czasu drugiej wojny światowej (1939–1945)*, Warszawa.

⁵ Zob. I. Bajerowa, 1969, *Strukturalna interpretacja historii języka*, „Język Polski” XLIX, z. 2, s. 81–103; S. Dubisz, 1995, *Rozwój współczesnej polszczyzny*, „Przegląd Humanistyczny” nr 5, s. 69–88; tenże, 2005, *Strukturalna interpretacja ewolucji systemu gramatycznego polszczyzny* [w:] E. Koniusz, S. Cygan (red.), *Staropolszczyzna piękna i interesująca*, Kielce, t. I, s. 31–41.

Zróznicowania faktów w tych czterech płaszczyznach pozwalają wydzielić odpowiednie okresy i fazy chronologiczne ewolucji języka. Dane te są przedstawione – w sposób skrótowy i syntetyczny – w dalszej części niniejszego opracowania.

3

Doba najnowszych dziejów polszczyzny (od 1939 roku)

Okres 8. – II wojna światowa i okupacja (1939–1945).

Zmiany wewnętrznojęzykowe: 1) zanikanie *h*, *ł*; 2) zanikanie form typu *doktór* (w których *ó* jest kontynuantem dawnego *o* długiego); 3) upowszechnianie się w D. lmn. rzecz. końcówki *-i// -y* zam. *-ów* (np. *słoi*, *koszy*), końcówki *-i// -y* zam. *-ø* (np. *skrzyni*, *kropli*), końcówki *-ji// -ii* zam. *-yj// -ij* (np. *racji*, *opinii*); 4) wzrost produktywności określonych formantów, m.in. *-owiec* (*hitlerowiec*, *andersowiec*, *AK-owiec*), *-ista* (*nazista*, *cekaemista*); 5) zwiększenie aktywności w tworzeniu skrótowców (*AK*, *BCH*, *kabe* 'karabin'); 6) słownictwo środowiskowe w polszczyźnie ogólnej – głównie w jej odmianie potocznej (gw. złodziejska *melina*, *szaber*, gw. partyjna *bibuła*, *sypać*, gw. więzienna *gryps*, *kapuś*, gw. żołnierska *zenitówka*, *nurkowiec*).

Hierarchia tendencji wewnętrznojęzykowych: ekonomizacja, nobilitacja, kompletacja, unifikacja, repartycja.

Układ tendencji socjolingwistycznych: interferencje różnych odmian (terytorialnych, socjalnych, funkcjonalnych) polszczyzny, demokratyzacja języka, rozchwianie normy języka ogólnopolskiego.

Kontekst procesów zewnętrznojęzykowych i pozajęzykowych: migracje ludności, umasowienie oświaty w wyniku tajnego nauczania.

Okres II wojny światowej i okupacji stanowi przełom w dziejach języka polskiego, zapoczątkowuje szereg nowych tendencji, które będą kontynuowane (z różnym natężeniem) przez całą drugą połowę XX w.; jest to okres, który wyraźnie otwiera nową dobę w dziejach polszczyzny, jej dzieje najnowsze.

Okres 9., faza 1. – 1945–1960 – migracje i interferencje.

Zmiany wewnętrznojęzykowe: 1) zanikanie *h*, *ł*, *ó*, *é*; 2) upraszczanie grup spółgłoskowych w wymowie potocznej; 3) nieodmienność rzeczownikowych nazw stanowisk i tytułów kobiet (np. *M. obywatelka*, *towarzyszka*, *pani kierownik*, *dyrektor*, *profesor*, *D. obywatelki*, *towarzyszki*, *pani kierownik*, *dyrektor*, *profesor*); 4) słowotwórcza feminizacja nazw zawodów (np. *murarka*, *traktorzystka*, *szoferka*, *kolejarka*, *milicjantka*); 5) zanikanie słowotwórczych wykładników stanu cywilnego kobiet (*-anka*, *-ówna*, *-owa*, *-icha*, *-i/yna*); 6) duża wariantyzacja form deklinacyjnych i koniugacyjnych w języku potocznym; 7) upowszechnianie się składniowych replik z języka rosyjskiego (np. *jak by nie było* zam.

jakkolwiek by było, co by nie było zam. *cokolwiek by było, póki co* zam. *dopóki*); 8) upowszechnianie się analitycznych konstrukcji typu *dawać rozkazy* zam. *rozkazywać*, szczególnie w języku urzędowym; 9) zapożyczenia słowotwórcze (np. *beztalencie*) i leksykalne (np. *kufajka*) z języka rosyjskiego; 10) upowszechnianie się skrótowców i słownictwa środowiskowego w polszczyźnie ogólnej.

Hierarchia tendencji wewnętrznójęzykowych: ekonomizacja, komplektacja, unifikacja, nobilitacja, repartycja.

Układ tendencji socjolingwistycznych: demokratyzacja języka, interferencje różnych odmian polszczyzny na Ziemiach Zachodnich i Północnych, homogenizacja języka.

Kontekst procesów zewnętrznójęzykowych i pozajęzykowych: fale migracyjne – na Ziemi Północne i Zachodnie, ze wsi do miast, repatriacja z ZSRR, reemigracja z Zachodu.

Jest to faza sytuowania się polszczyzny w nowych warunkach geograficznych, politycznych i społecznych po II wojnie światowej, których niejako symbolem są migracje ludnościowe i interferencje językowe.

Okres 9., faza 2. – 1960–1980 – kształtowanie się stereotypu wspólnoty komunikacyjnej.

Zmiany wewnętrznójęzykowe: 1) zanikanie rezonansu nosowego *ę, a;* 2) stabilizacja wymowy typu *generał* zam. *gienerał*; 3) nowe spółgłoski półmiękkie *s', z', c', dz', t', d', r'* przede wszystkim w wyrazach obcego pochodzenia (np. *sinus, cosinus, Zanzibar, cibalgina, wiktimologia, diabetyk, ring*); 4) zanikanie akcentu proparoksytonicznego; 5) emfaticzny akcent inicjalny (np. *pomożecie?*); 6) wycofywanie się udźwięczniającej wymowy regionalnej krakowsko-poznańskiej; 7) dialektyzmy i socjolektyzmy fonetyczne, morfologiczne, leksykalne w polszczyźnie ogólnej (np. *trza, se, bajerować*); 8) postępujące procesy semantyzacji fleksji (np. *przewodniki* – *przewodnicy, Mecha* – *mchu, Gołaba* – *gołębia, państwo przyszło* – *przyszli*); 9) dominacja końcówki *-ami* w N. lmn. rzecz.; 10) ograniczanie występowania końcówki *-owie* > *-i/-y* w M. rzecz. r.m. (np. *profesorowie, geologowie, socjologowie* > *profesorzy, geolodzy, socjolodzy*); 11) zanikanie formy *tę* > *tą* w B. lp. zaimka *ta*; 12) specjalizacja znaczeniowa formantów; 13) powstawanie nowych kompozycji i uniwerbizmów (np. *mrówkowiec, trajluś, żelbet*); 14) innowacyjne analityczne konstrukcje składniowe typu *przejsć przez / poprzez ulicę, protokół z czego*; 15) liczne leksykalne zapożyczenia wewnętrzne; 16) nowe słownictwo tematyczne – nowe pola leksykalno-semantyczne (np. nazw statków, nazw miejsc wypoczynku, nazw imprez masowych, nazw typów budynków mieszkalnych).

Hierarchia tendencji wewnętrznójęzykowych: kompletacja, ekonomizacja, unifikacja, repartycja, nobilitacja.

Układ tendencji socjolingwistycznych: integracja / dezintegracja odmian i wariantów językowych (zanikanie regiolektów, dialektów i gwar), homogenizacja i stereotypizacja wariantów komunikacji publicznej, nor-

matywizacja wzorców jednokierunkowej komunikacji publicznej (państwo / partia → obywatel).

Kontekst procesów zewnątrzjęzykowych i pozajęzykowych: rozwój teorii kultury języka i form działalności kulturalnojęzykowej, intensywna polityka językowa państwa, rozwój form propagandy, manipulacja językowa i nowomowa w komunikacji publicznej.

Jest to faza istotnych zmian w komunikacji publicznej i negatywnej stereotypizacji języka oficjalnego, a zarazem intensywnego poszerzania zasobu środków językowych, unifikacji języka ogólnopolskiego i zanikania nieogólnopolskich wariantów polszczyzny.

Okres 9., faza 10. – 1980–1990 – trwanie i dezintegracja stereotypów komunikacyjnych i obyczajowych.

Zmiany wewnętrznojęzykowe: 1) zanik fonemów *e*, *a*; 2) upowszechnianie się końcówki *-a* w D. lp. rzecz. r.m.; 3) tendencja do nieodmienności nazw obcych – nazwisk i nazw geograficznych; 4) ograniczanie odmienności liczebników zbiorowych (na rzecz głównych); 5) ograniczanie odmienności liczebników złożonych; 6) dominacja skróconych form czasowników w czasie przeszłym (np. *gasił*, *kwitł*, *zanikł*); 7) upowszechnianie się bezkońcówkowych form trybu rozkazującego (np. *nakarm*, *załatw*); 8) wzrost występowania połączeń nominalnych rzeczowników odczasownikowych i imiesłowów (np. *robienie bałaganu*, *wywołana awantura*); 9) wycofywanie się germanizmów i rusycyzmów składniowych; 10) lawinowy wzrost liczby i frekwencji skrótowców; 11) internacjonalizacja słowotwórstwa – nowe formanty pochodzenia obcego (np. *mini-*, *maxi-*, *pro-*, *super-*, *anty-*, *euro-*, *-or*); 12) intensywne procesy dekompozycji analitycznej czasowników (*podsumować* > *dokonać podsumowania*); 13) „terminologizacja” słownictwa polszczyzny ogólnej (np. *zapłon zła*, *akcja wyborcza*, *front robót*); 14) wzrost frekwencji ekspresywizmów i wulgaryzmów leksykalnych w języku potocznym – brutalizacja komunikacji publicznej; 15) nowa stratyfikacja słownictwa: wspólne różnym odmianom – oficjalne – potoczne; 16) nowa stratyfikacja odmian komunikacyjnych polszczyzny: ogólnopolskie – nieogólnopolskie dialekty i gwary – nieogólnopolskie mieszane.

Hierarchia tendencji wewnętrznojęzykowych: ekonomizacja, nobilitacja, unifikacja, kompletacja, repartycja.

Układ tendencji socjolingwistycznych: integracja i dezintegracja wzorów komunikacji publicznej, demokratyzacja języka, modernizacja stratyfikacji polszczyzny.

Kontekst procesów zewnątrzjęzykowych i pozajęzykowych: intensywne wpływy polityki, techniki i mody na słownictwo, prymitywizacja wypowiedzi, zanikanie filtrów obyczajowych.

Jest to faza dynamicznych zmian polszczyzny, w pewnym sensie centrum tych zmian w drugiej połowie XX w., a zarazem nowe ich ukierunkowanie.

Okres 10., po 1990 r. – współczesna polszczyzna.

Zmiany wewnętrznojęzykowe: 1) dominacja akcentu paroksytonicznego (we wszelkich formach wyrazowych); 2) manieryczna wymowa spółgłosek półmiękkich *s'*, *z'*, *c'*, *dz'* w pozycji spółgłosek miękkich (środkowojęzykowych); 3) zanik normy wymowy wzorcowej (scenicznej); 4) stałe procesy semantyzacji fleksji; 5) dominacja końcówki *-a* w D. lp. rzecz. r.m. (typ: *komputera*); 6) dalsze ograniczanie zakresu występowania w M. lmn. rzecz. r.m. końcówki *-owie* > *-i// -y*; 7) powrót do słowotwórczych i fleksyjnych wykładników żeńskich nazw funkcji i tytułów (np. *pedagożka*, *socjolożka*, *profesorka nauk humanistycznych*, *dyrektorka Instytutu Kultury Polskiej*); 8) niepoprawna forma M. lp. zaimka *to* – *te dziecko*, *okno* (wyrównanie do innych form paradygmatu); 9) ograniczanie odmienności liczebników zbiorowych; 10) dominacja odmiany czasowników *mieścić*, *pieścić* zam. *mleć*, *pleć*; 11) repliki składniowe z języka angielskiego (np. *wydaje się być* < ang. *it seems to be*, *dokładnie tak* < ang. *exactly yes*); 12) wyraźny ilościowy wzrost kompozycji (złożenia, zrosty, zestawienia), dorównujący w procesach nominacyjnych derywacji; 13) kulturowo-językowa internacjonalizacja leksyki – okcydentalizmy i orientalizmy; 14) globalizacja leksyki – intensywne wpływy języka angielskiego (w odmianie brytyjskiej, amerykańskiej i „europejskiej”).

Hierarchia tendencji wewnętrznojęzykowych: kompletacja, ekonomizacja, nobilitacja, repartycja, unifikacja.

Układ tendencji socjolingwistycznych: demokratyzacja (potocyzacja, prymitywizacja wypowiedzi), internacjonalizacja warstwy leksykalno-słowotwórczej, socjolektyzacja polszczyzny, intensywny rozwój kodów mieszanych.

Kontekst procesów zewnętrznojęzykowych i pozajęzykowych: emigracja ekonomiczna Polaków (głównie do krajów europejskich: Niemcy, Anglia, Szkocja, Irlandia, Hiszpania, Holandia, Norwegia, Islandia), wzrost intensywności ruchów imigracyjnych (głównie z Ukrainy, Białorusi, Rosji, Armenii, Wietnamu, Chin), ograniczenie polityki językowej państwa, zmiany systemu edukacyjnego, osłabienie działalności kulturalnojęzykowej.

Z jednej strony w tym okresie mamy kontynuację (zakończenie) zmian i procesów, które zaczęły się wcześniej, np. sprawa akcentu, D. lp. rzecz. r.m., odmiana liczebników zbiorowych, ale z drugiej strony występują tu zjawiska zupełnie nowe bądź w niespotykanej dotąd skali, np. nowe spółgłoski półmiękkie, feminizacja nazw i tytułów kobiet, a przede wszystkim internacjonalizacja i globalizacja warstwy leksykalno-słowotwórczej, a także zmiany w zakresie polityki językowej oraz w systemie edukacyjnym. Sygnalizuje to odmienność dynamiki i uwarunkowań rozwoju polszczyzny współczesnej.

4

Porównanie tendencji wewnętrznego rozwoju systemu językowego, tendencji socjolingwistycznych oraz procesów pozajęzykowych, występujących w zmiennych układach w dobie najnowszych dziejów polszczyzny, pozwala na ustalenie ich hierarchii i stopnia intensywności.

Wśród tendencji wewnętrznójęzykowych w całym tym odcinku dziejowym 1939–2019 najmocniej zaznaczyła się tendencja do ekonomizacji środków językowych, następnie kompletacja, nobilitacja, unifikacja i re-partycja. Wśród tendencji socjolingwistycznych zdecydowanie na pierwszym miejscu sytuuje się demokratyzacja języka, następnie integracja i dezintegracja językowa, interferencje językowe, procesy homogenizacyjne i internacjonalizacja słownictwa. Spośród procesów zewnętrznójęzykowych i pozajęzykowych największe znaczenie zyskały migracje w obrębie ziem polskich, następnie polityka językowa państwa, ruchy emigracyjne i reemigracyjne (repatriacyjne) oraz zwiększająca się ostatnio imigracja.

Wymienione wyżej procesy są głównymi determinantami ewolucji polszczyzny w minionym osiemdziesięcioleciu jej najnowszych dziejów.⁶

Bibliografia

- I. Bajerowa, 1969, *Strukturalna interpretacja historii języka*, „Język Polski” XLIX, z. 2, s. 81–103.
- I. Bajerowa (red.), 1996, *Język polski czasu drugiej wojny światowej (1939–1945)*, Warszawa.
- I. Bajerowa, 2003, *Zarys historii języka polskiego 1939–2000*, Warszawa.
- J. Baudouin de Courtenay, 1922, *Zarys historii języka polskiego*, Warszawa.
- S. Borawski, 1995, *Tradycja i perspektywy. Przeszłość i przyszłość nauki o dziejach języka polskiego*, Wrocław.
- A. Brückner, 1906, *Dzieje języka polskiego*, Lwów.
- S. Dubisz, 1995, *Rozwój współczesnej polszczyzny*, „Przegląd Humanistyczny” nr 5, s. 69–88.
- S. Dubisz, 2002, *Język – Historia – Kultura (wykłady, studia, analizy)*, t. I, Warszawa.

⁶ Dla porównania danych materiałowych zob. np. następujące opracowania syntetyczne: W. Pisarek (red.), 1999, *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, Kraków; S. Dubisz, S. Gajda (red.), 2001, *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, Warszawa; S. Gajda (red.), 2001, *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język polski*, Opole; A. Dunin-Dudkowska, A. Małycka (red.), 2013, *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska, procesy, tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Mazurowi*, Lublin.

- S. Dubisz, 2005, *Strukturalna interpretacja ewolucji systemu gramatycznego polszczyzny* [w:] E. Koniusz, S. Cygan (red.), *Staropolszczyzna piękna i interesująca*, t. I. Kielce, s. 31–41.
- S. Dubisz, 2006, *Problemy periodyzacji dziejów języka polskiego* [w:] H. Karaś (red.), *Czynić słowami. Studia ofiarowane Krystynie Długosz-Kurczabowej*, Warszawa, s. 134–140.
- S. Dubisz, 2009, *Dzieje języka polskiego jako problem badawczy w pracy historyka języka*, „Poradnik Językowy” z. 3, s. 19–34.
- S. Dubisz, 2010, *Historia języka polskiego – „wczoraj, dziś, jutro”*, „LingVaria” V, nr 2, s. 45–51.
- S. Dubisz, 2013, *Rozwój słownictwa polszczyzny ogólnej w jej najnowszych dziejach* [w:] A. Dunin-Dudkowska, A. Małycka (red.), *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska. Procesy. Tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Mazurowi*, Lublin, s. 109–130.
- S. Dubisz, 2016, *Językoznawcze studia polonistyczne (pisma wybrane, uzupełnione, zmienione)*, t. IV: *Historia języka polskiego*, Warszawa.
- S. Dubisz, 2018a, **Najnowsze dzieje języka polskiego a współczesna polszczyzna – problem terminologiczny i/czy metodologiczny** [w:] B. Pedzich, M. Wanot-Miśtura, D. Zdunkiewicz-Jedynak (red.), *Tyle się we mnie słów zebrało... Szkice o języku i tekstach*, Warszawa, s. 149–158.
- S. Dubisz, 2018b, *Sytuacja języka polskiego w minionym stuleciu (1918–2018)*, „Poradnik Językowy” z. 8, s. 7–25.
- S. Dubisz, 2019, *Periodyzacja rozwoju polszczyzny, a w szczególności jej dziejów najnowszych (1939–2019)*, Białystok.
- S. Dubisz, S. Gajda (red.), 2001, *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, Warszawa.
- A. Dunin-Dudkowska, A. Małycka (red.), 2013, *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska, procesy, tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Mazurowi*, Lublin.
- S. Gajda (red.), 2001, *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język polski*, Opole.
- A. Kalina, 1883, *Historia języka polskiego. Formy gramatyczne języka polskiego do końca XVIII wieku*, Lwów.
- Z. Klemensiewicz, 1956, *Zagadnienia i założenia historii języka polskiego*, „Pamiętnik Literacki” z. 3–4, s. 86–137.
- Z. Klemensiewicz, 1961, *Historia języka polskiego*, t. I, Warszawa (korzystałem z wyd. zbiorczego – Warszawa 1974 pod red. nauk. I. Bajerowej).
- T. Lehr-Spławiński, 1947, *Język polski. Pochodzenie, powstanie, rozwój*, Warszawa (korzystałem z wyd. III – Warszawa 1978).
- W. Pisarek (red.), 1999, *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, Kraków.
- S. Słoński, 1934, *Historia języka polskiego w zarysie*, Warszawa.
- S. Urbańczyk, 1963, *Periodyzacja dziejów polskiego języka literackiego* [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 2., Warszawa, s. 223–235 (także [w:] tegoż, 1979, *Prace z dziejów języka polskiego*, Wrocław, s. 50–62).
- USJP – S. Dubisz (red. nauk.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa, s. I–VI (I–IV).
- WSJP – S. Dubisz, 2018, *Wielki słownik języka polskiego PWN*, t. I–IV, Warszawa.

Periodisation of the latest history of the Polish language (1939–2019)

Summary

Periodisations of history are usually presented in synthesising studies. Analysis of the hitherto periodisations of the history of the Polish language enables compilation of a summary proposition, which includes also the recent history of Polish (since 1939). Its internal periodisation is based on the following criteria: 1) record of qualitative intra-linguistic changes; 2) hierarchy of intra-linguistic development trends of the system of the Polish language; 3) system of sociolinguistic trends; 4) influences of extra-linguistic and non-linguistic processes.

Trans. Monika Czarnecka